

Allan Tiitta

Tieteen tukijoukot

Suomalaiset säätiöt tieteen ja
korkeimman opetuksen kehittäjinä

1917–2017

Allan Tiitta

Tieteen tukijoukot

Suomalaiset säätiöt tieteen
ja korkeimman opetuksen
kehittäjinä 1917–2017

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

© Allan Tiitta ja WSOY 2018
Graafinen suunnittelu Martti Ruokonen
Infografiikka © Jyri Öhman/Kilda Creative ja Kaskas Media
ISBN 978-951-0-43762-9
Painettu EU:ssa

Sisällys

Johdanto 15

I Säätiöt Suomen tiedepolitiikassa

Suomen tieteen varhaiset tukijat (1640–1916) 23

Ensimmäiset rahastot ja säätiöt 23

Tieteelliset ja kirjalliset seurat ja yhteisöt 27

Köyhä maa, isot säätiöt (1917–1939) 33

Tieteen alku itsenäisessä Suomessa 33

Säätiöt yliopistojen perustajina ja tieteen turvana 38

Tiede ja säätiöt laman vuosina 42

Säätiölainsäädännön synty ja 1930-luvun uudet säätiöt 45

Viimeiset rauhan vuodet 46

Yhteiskunnan puolustaminen ja eheyttäminen (1940–1953) 51

Säätiöt sotavuosina 51

Säätiöt ja tieteelliset seurat tietokirjallisuuden tukijoina 52

Sotakorvausaika 57

Säätiölaitos torjuu uhan ja kantaa vastuun 65

Säätiöiden huippukausi (1954–1961) 73

Tiede retorisena voimavarana 73

Säätiöiden tiederahoitus voimistuu 78

Murroksen vuodet (1962–1981) 89

Tiede yhteiskunnan ohjaukseen 89

Kamppailu säätiöiden olemassaolosta 106

Liikuntatieteitten kehitys 115

Uuden tekniikan läpimurto (1982–1999) 119
Tiede- ja teknologiahallinnon rakentuminen 119
Säätiöt 1900-luvun lopulla 130
Säätiörahoitus ja viralliset tilastot 132

Kolmannen sektorin voimatekijä (2000–2017) 139
Tiede- ja teknologiapolitiikka talouden paineissa 139
Säätiökentän muutokset 159
Suunnitelmallista sijoittamista mallisalkussa 166

II Säätiöt tieteiden ja korkeimman opetuksen tukijoina

Tiedettä ja korkeinta opetusta tukevien säätiöiden perustamistavat ja tarkoitukset 173
Perustamistavat ja perustajat 173
Tarkoitukset 176

Apurahapolitiikan päälinjat 179
Tuen lähtökohdat 179
Tuen rajat 181
Apurahapolitiikan uudistuminen sotien jälkeen 183
2000-luvun uudet tukimuodot ja avaukset 185

Apurahojen määrän kehitys 201
Huikea kasvu 201
Eniten tieteitä ja korkeakouluopetusta tukeneet säätiöt 206

Apurahojen jakautuminen 215
Säätiöiden apurahojen yleinen jakautuminen eri saajaryhmille 215

Säätiöiden tutkijoille myöntämien apurahojen
jakautuminen 222
Apurahojen jakautuminen eri tieteenaloille 224
Säätiöiden apurahojen jakautuminen
luonnontieteille 229
Säätiöiden apurahojen jakautuminen humanistisille
tieteille 232
Säätiöiden myöntämien matka-apurahojen
jakautuminen 235
Ruotsinkielisiä korkeakouluja ja tutkijoita tukeneiden
säätiöiden osuus säätiöiden tiederahoituksesta 245
Eniten tuetut tutkijat 249
Säätiöiden apurahan saajat tieteenaloittain ja
sukupuolittain 251

Säätiöiden tuen vaikuttavuus 257
Tutkimuksen vaikuttavuuden mittaaminen 257
Säätiöiden vaikuttavuuden ulottuvuuksia 262
Säätiöiden vaikutus viiden tieteenalan kehitykseen
1920–1959 272

Komea kaari 289

Kiitokset 299

Viitteet 301

Säätiöhistorioiden viitteet 311

Lähteet 314

Säätiöhakemisto 338

Henkilöhakemisto 342

Taulukot

Taulukko 1. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja seurojen perustamistavat • 174

Taulukko 2. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden, rahastojen ja seurojen keskeiset tieteelliset tarkoitukset • 177

Taulukko 3. Eniten tieteitä ja korkeakouluopetusta tukeneet säätiöt ja 20 suurimman säätiön osuus tuesta vuosikymmenittäin 1920–2010 sekä 2010–2017 ja vuonna 2017 • 210

Taulukko 4. Apurahojen jakautuminen eri tieteenaloille tasavuosisikymmenittäin 1920–2010 ja 2015 • 224

Taulukko 5. Apurahojen jakautuminen eri luonnontieteille tasavuosisikymmenittäin 1920–2010 ja 2015 • 230

Taulukko 6. Apurahojen jakautuminen eri humanistisille tieteille 1920–2015 • 233

Taulukko 7. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden myöntämien matka-apurahojen jakautuminen kohdemaittain ja -alueittain 1920–1959 • 236

Taulukko 8. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja tieteellisten seurojen myöntämien matka-apurahojen kohdemaat ja alueet tasavuosisikymmenittäin 1960–2010 ja 2015 • 239

Taulukko 9. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja tieteellisten seurojen myöntämällä matka-apurahoilla Suomeen 1980–2015 saapuneet tutkijat ja opiskelijat • 241

Taulukko 10. Pääosin ruotsinkielistä opetusta ja ruotsinkielisiä tutkijoita tukevat säätiöt ja seurat • 245

Taulukko 11. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden eniten tukemat tutkijat 1919–1959 • 249

Taulukko 12. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden apurahan saaneet tutkijat tieteenaloittain ja sukupuolittain 1919–1959 • 252

Liite. Tilastokeskuksen rahanarvonkerroin 1860–2017 • 295

Kuviot

Kuvio 1. Naisten ja miesten prosentuaalinen osuus tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja seurojen apurahojen myöntäjissä 1920–2015 • 161

Kuvio 2. Valtion tutkimus- ja kehittämismenot, Suomen Akatemian tiederahoitus sekä tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja seurojen tuki tieteelle ja korkeimmalle opetukselle 1970–2017 • 168

Kuvio 3. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja seurojen perustamistavat 1745–2017 • 175

Kuvio 4. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja seurojen tarkoitukset 1745–2017 • 178

Kuvio 5. Väitöskirjatyöhön myönnetyt apurahat ja apurahan suuruus keskimäärin 1950–2015 • 189

Kuvio 6. Maistereille ja lisen-siaateille myönnetyn apurahan keskiarvo 1920–2015 • 190

Kuvio 7. Apurahojen jakautuminen saajan oppiarvon mukaan vuosina 1920–2015 • 191

Kuvio 8. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden, rahastojen ja seurojen lukumäärän kumulatiivinen kehitys ja niiden myöntämien apurahojen määrän kehitys 1917–2017 • 202

Kuvio 9. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden, rahastojen ja seurojen apurahojen kokonaissumman kehitys ja Suomen bruttokansantuotteen vuotuinen muutos 1950–2017 • 205

Kuvio 10. Eniten tieteitä ja korkeakouluopetusta tukeneet säätiöt 1917–2017 • 208

Kuvio 11. Säätiöiden, rahastojen ja seurojen myöntämien apurahojen kokonaismäärän kehitys vuosina 1917–2017 taustatekijöineen • 213

Kuvio 12. Apurahojen jakautuminen eri saajaryhmille vuosina 1920–2010 ja vuonna 2015 (arvon perusteella) • 216

Kuvio 13. Apurahojen jakautuminen eri saajaryhmille vuosina 1920–2010 ja vuonna 2015 (lukumäärän perusteella) • 217

Kuvio 14. Yliopistojen varainkeruukampanjoihin vuosina 2008–2011 ja 2015–2017 eniten lahjoittaneet säätiöt • 220

Kuvio 15. Yliopistojen säätiöiltä saamat lahjoitukset varainkeruukampanjoissa 2008–2011 ja 2015–2017 • 221

Kuvio 16. Apurahojen jakautuminen eri tieteenaloille 1920–2015 • 226

Kuvio 17. Apurahojen kokonaisjakaantuminen eri tieteenaloille 1920–2015 • 227

Kuvio 18. Apurahojen jakautuminen eri luonnontieteille 1920–2015 • 231

Kuvio 19. Apurahojen kokonaisjakautuminen eri luonnontieteille 1920–2015 • 232

Kuvio 20. Apurahojen jakautuminen eri humanistisille tieteille 1920–2015 • 234

Kuvio 21. Apurahojen kokonaisjakautuminen eri humanistisille tieteille 1920–2015 • 234

Kuviot 22 ja 23. Tutkimuksessa mukana olevien säätiöiden ja tieteellisten seurojen myöntämien matka-apurahojen kohdealueet maailmanlaajuisesti ja Euroopan sisällä 1920–2015 • 241

Kuvio 24. Pääosin ruotsinkielisten tutkijoiden ja yliopistojen tukemiseen keskittyneiden säätiöiden osuus säätiöiden tieteelle ja korkeimmalle opetukselle suuntaamasta kokonaisrahoituksesta • 247

Kuvio 25. Nais- ja miestutkijoiden prosentuaalinen osuus apurahan saajissa tasavuosisikymmeninä 1920–2010 ja 2015 • 255

Tutkimuksessa mukana olevat säätiöt,
rahastot sekä tieteelliset ja kirjalliset seurat
Perustamisvuosi, lakkautusvuosi tai muu muutos

SÄÄTIÖ	PERUSTETTU	LAKKAUTETTU TAI MUU MUUTOS
Suomen tieteen varhaiset tukijat (1745–1916)		
Helsingin yliopiston rahastot	1745	
Finska Läkaresällskapet	1835	
Finska Vetenskaps-Societeten/Suomen Tiedeseura	1838	
Duodecim	1881	
Svenska folkskolans vänner	1882	
Svenska litteratursällskapet i Finland	1885	
Kamarineuvos Herman Rosenbergin rahasto	1896	
Kommerserådet Otto A. Malms donationsfond	1898	
Svenska kulturfonden	1908	
K. H. Renlunds stiftelse	1915	
Köyhä maa, isot säätiöt (1917–1939)		
Stiftelsen för Åbo Akademi	1917	
Turun Suomalainen Yliopistoseura	1917	
Karjalan Kulttuurirahasto	1918	
Alfred Kordelinin säätiö	1918	
Stiftelsen Brita Maria Renlunds Minne	1918	
Liikesivistysrahasto	1919	
Viipurin Taloudellinen Korkeakouluseura	1919	
Niilo Helanderin säätiö	1927	
Turun yliopisto -säätiö	1927	1974
Leo ja Regina Wainsteinin säätiö	1928	1999
Ravitsemuksen Tutkimussäätiö (alk. Kemiantutkimus-Säätiö)	1929	
Sigrid Jusélius Stiftelse	1930	
Stiftelsen Svenska Handelshögskolan (i Helsingfors)	1932	
Bergsrådninnan Sophie von Julins Stiftelse (myös Rachel von Julins fond, perustettu 1976)	1932	
Harry Schaumans Stiftelse	1933	
Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse	1935	

SÄÄTIÖ	PERUSTETTU	LAKKAUTETTU TAI MUU MUUTOS
Raf. Haarlan säätiö puun kemiallista tutkimusta varten	1936	1981
Yksityisyrittäjäin Säätiö	1936	
Emil Aaltosen Säätiö	1937	
Outokumpu Oy:n Säätiö	1938	2010
Waldemar von Frenckells stiftelse	1938	
Suomen Kulttuurirahasto	1939	

Yhteiskunnan puolustaminen ja eheyttäminen (1940–1953)

Jenny ja Antti Wihurin rahasto	1942	
WSOY:n kirjallisuussäätiö	1942	
Eevi ja Eemil Tannisen säätiö	1943	
Oskar Öflunds Stiftelse	1944	
Ammattilääketieteen tutkimussäätiö	1945	
Sven Hallinin tutkimussäätiö	1946	
Henry Fordin säätiö	1947	
Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse	1948	
Syöpäsäätiö	1948	
Metsämiesten Säätiö	1948	
Maa- ja vesitekniikan tuki	1949	
Tekniikan edistämissäätiö	1949	
Turun Kauppakorkeakoulun Säätiö	1949	
Alkoholitutkimussäätiö (alk. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiö)	1950	
Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö	1950	
Urlus-Säätiö	1951	
Kyösti Haatajan rahasto	1952	
Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki	1952	
Suomen Luonnonvarain Tutkimussäätiö	1952	
Alli Paasikiven Säätiö	1952	
Urheiluopistosäätiö	1952	
Suomen 1920–1940-luvun historian säätiö	1953	1990

Säätiöiden tiederahoituksen huippukausi (1954–1961)

Yrjö Jahnssonin säätiö	1954	
Tampereen tuberkuloosisäätiö	1954	
Victoriastiftelsen	1954	
Osk. Huttusen säätiö	1955	

SÄÄTIÖ	PERUSTETTU	LAKKAUTETTU TAI MUU MUUTOS
Kansan Sivistysrahasto	1955	
Olvi-säätiö	1955	
Koneen Säätiö	1956	
Kaupallisten ja teknillisten tieteiden tukisäätiö KAUTE	1956	
Orionin Tutkimussäätiö (alk. Orionin Tieteellinen Tutkimusrahasto)	1956	
August Johannes ja Aino Tiuran maatalouden tutkimussäätiö	1957	
Jalmari ja Rauha Ahokkaan Säätiö	1957	
Suomen Lääketieteen Säätiö	1960	
Viestintäalan tutkimussäätiö (alk. Graafisen tekniikan tutkimussäätiö)	1960	
William Thuring's stiftelse	1960	
Juho Vainion Säätiö	1960	
Inez och Julius Polins donationsfond	1960	
Silmäsäätiö	1960	
Murroksen vuodet (1962–1981)		
Lastentautien tutkimussäätiö	1962	
Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälän rahasto	1963	
Magnus Ehrnrooths stiftelse	1963	
Neste Oy:n säätiö	1964	2001
Paulon Säätiö	1965	
Saastamoisen säätiö	1968	
Paavo Nurmen Säätiö	1968	
Sydäntutkimussäätiö	1970	
Instrumentariumin tiedesäätiö	1970	
Walter och Andrée de Nottbecks stiftelse	1970	
Maj ja Tor Nesslingin säätiö	1972	
OP Ryhmän tutkimussäätiö (alk. Osuuspankki- järjestön Tutkimussäätiö)	1972	
Tampereen Yliopiston Tukisäätiö	1973	
Lääke Oy:n Tutkimus- ja Tiedesäätiö (myöh. Orionin Tutkimussäätiö)	1973	2006
Bergsrådet Tekn. och Ekon. dr h.c. Marcus Wallenbergs Stiftelse för Företagsekonomisk Forskning	1973	
Folkhälsans forskningsstiftelse - Kansanterveyden tutkimussäätiö	1974	
Turun Yliopistosäätiö	1974	
Helsingin kauppa- ja kauppakorkeakoulun tukisäätiö	1974	

SÄÄTIÖ	PERUSTETTU	LAKKAUTETTU TAI MUU MUUTOS
Diabetestutkimussäätiö	1976	
Teknillisen korkeakoulun tukisäätiö	1979	
Uuden tekniikan läpimurto (1982–1999)		
Imatran Voiman Säätiö	1982	2001
Lappeenrannan teknillisen yliopiston tukisäätiö	1984	
Helsingin Sanomain 100-vuotissäätiö	1985	2005
Suomen Arvopaperimarkkinoiden Edistämissäätiö	1986	
Arvo ja Lea Ylppö Säätiö	1986	
Tampereen teknillisen yliopiston tukisäätiö	1987	
Maanpuolustuskorkeakoulun tukisäätiö	1987	
Mary och Georg C. Ehrnrooths stiftelse	1987	
Päivikki ja Sakari Sohlbergin säätiö	1988	
Palkansaajasäätiö (alk. STS-Säätiö)	1989	
Viestintäalan (taloudellinen) tutkimussäätiö	1990	2010
Kunnallisalan kehittämissäätiö	1990	
Högskestiftelsen i Österbotten	1990	
Helsingin yliopiston tiedesäätiö	1990	
Neste Oy:n Tutkimussäätiö	1990	2009
Biomedicum Helsinki -säätiö	1991	
K. Albin Johanssons stiftelse	1995	
Nokia Säätiö	1995	
Hengityssairauksien tutkimussäätiö	1997	
Kolmannen sektorin voimatekijä (2000–2017)		
Fortumin säätiö	2001	
Jane ja Aatos Erkon säätiö	2002	
Ruth ja Nils-Erik Stenbäckin säätiö	2002	
Teknoliateollisuuden 100-vuotissäätiö	2003	
Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton (TT) -säätiö	2004	
Helsingin Sanomain Säätiö	2005	
Eino Jutikkalan rahasto	2007	
Tiina ja Antti Herlinin säätiö	2014	

Johdanto

Säätiölaitos kuuluu niihin suomalaisiin instituutioihin, joiden yhteiskunnallinen rooli ei juuri ole kiinnostanut suurta yleisöä. Aiemmin varsinkin isojen säätiöiden apurahojen jakotilaisuudet uutisoitiin näkyvästi tiedotusvälineissä, mutta nykyisin ne ylittävät julkaisukynnyksen vain harvoin. Myös säätiöihin liittyvä tieteellinen tutkimus on ollut vähäistä. Tutkimus on keskittynyt yksittäisiin säätiöihin, säätiölaitoksen merkityksen yleisluonteiseen arviointiin ja säätiöitä koskevan lainsäädännön sekä tilinpidon analysointiin. Sen sijaan säätiöiden toimintaa, tuloksia sekä yhteiskunnallista vaikuttavuutta koskevat tutkimustiedot ovat niukkoja ja hajanaisia, ja niiden tulokset ovat perustuneet puutteelliseen tutkimusaineistoon.

Tutkimuksen vähäisyys johtuu suurelta osin säätiökentän laajuudesta ja monimuotoisuudesta. Suomessa on noin 2 800 rekisteröityä säätiötä, joiden toiminta kattaa lähes inhimillisen elämän koko kirjon. Suurin osa säätiöistä on toiminnallisia säätiöitä, jotka toteuttavat tarkoitustaan tuottamalla palveluita muun muassa sosiaali- ja terveysalalla, sivistys- ja opetusalalla sekä urheilun ja nuorisotyön aloilla. Apurahoja jakavia säätiöitä on noin 800, ja ne toimivat pääosin koulutuksen, kulttuurin, taiteen ja tieteen aloilla.

Säätiöiden ja rahastojen huomattava asema tieteen ja korkeimman opetuksen tukijana on kyllä tunnustettu jo pitkään, mutta asia on yleensä todettu vain yleisluonteisesti ilman riittävää perustelua. Selvitettyäni Suomen tieteesiin, tutkimustyön tukemiseen ja yksittäisiin säätiöihin liittyviä kysymyksiä liki 10 vuoden ajan tuntui tärkeältä ryhtyä tutkimaan asiaa. Tavoitteenani oli aluksi selvittää kotimaisten apurahoja jakavien säätiöiden vaikutusta Suomen humanististen sekä talous-, oikeus- ja yhteiskuntatieteiden kehitykseen 1920–1959. Jo ensimmäisen tutkimusvuoden aikana ymmärsin, että tarkasteluun on syytä ottaa mukaan myös muut tieteet ja korkeakoululaitos. Taloudelliset edellytykset tuolle säätiöiden varhaista toimintaa käsitelleelle tutkimukselle loi Koneen Säätiö, jonka 2012–2013 myöntämän kahden apurahan turvin saatoinkin keskittyä tutkimustyöhön.

Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunta julkaisi keväällä 2015 tutkimustyön pohjalta laatimani raportin *Säätiöiden vaikutus Suomen tieteen ja korkeimman opetuksen kehitykseen 1917–1959*. Se osoitti, että kotimaiset säätiöt olivat vaikuttaneet suomalaiseseen tieteeseen huomattavasti aiemmin tiedettyä voimakkaammin ja laajemmin. Säätiöt perustivat ja ylläpitivät useita maan yliopistoista ja korkeakouluista, edistivät usean tieteenalan kehitystä ja vaikuttivat monin tavoin Suomen tiede-elämän kehittämiseen ja kansainvälistymiseen.

Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnan ehdotettua vielä laajempaa tutkimusta hanke voitiin ulottaa koskemaan koko itsenäisyyden aikaa. Tavoitteena oli täydentää laajan uuden aineiston avulla Suomen tieteen, tutkimuksen ja korkeimman opetuksen yleistä historiaa ja selvittää samalla, miten yksityisten säätiöiden tieteelle suuntaama rahoitus on kehittynyt ja vaikuttanut itsenäisyyden aikana.

Tähän tutkimukseen on otettu mukaan 118 säätiötä, rahastoa sekä tieteellistä ja kirjallista seuraa. Mukana ovat kaikki tiedettä pisimpään ja merkittävimmin rahoittaneet säätiöt ja rahastot sekä lisäksi joitakin sellaisia säätiöitä, joiden synty ja toiminta liittyvät tietyn aikakauden poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Näiden tutkimukseen sisältyvien säätiöiden ohella eri yhteyksissä nostetaan esiin lisäksi säätiöitä, joilla on ollut merkittävää vaikutusta tietyissä tilanteissa. Näin on haluttu korostaa säätiöiden niveltymistä osaksi yhteiskuntaa, jonka arvoja ja tavoitteita ne ovat halunneet edistää. Säätiöt edustivat kolmatta sektoria jo vuosikymmenien ajan ennen kuin tämä käsite luotiin.

Säätiöiden lisäksi tutkimuksen kohteena on joitakin pitkään vaikuttaneita tieteellisiä ja kirjallisia seuroja ja yhteisöjä. Ne on otettu mukaan sekä käytännön syistä että European Foundation Centerin omaksuman ja kansainvälisesti hyväksytyyn kannan mukaisesti: Ne toimivat pitkälti samojen perusteiden mukaisesti kuin säätiöt, ja niiden yhteyteen on usein perustettu rahastoja, joiden apurahoja jaetaan samaan tapaan kuin säätiöiden apurahoja. Näin niiden mukaan ottaminen auttaa saamaan kattavamman kokonaiskuvan apurahojen vaikutuksesta Suomen tieteen kehitykseen.

Tutkimus luo aluksi kokonaiskuvan kotimaisten tiedettä ja korkeinta opetusta tukevien säätiöiden nivoutumisesta osaksi Suomen tiedepolitiikan yleistä kehitystä. Tarkastelun kohteena ovat säätiölaitoksen kehityksessä havaittavat yleiset piirteet, säätiöiden yhteistyön muotoutuminen ja niiden yhteiskunnallisen aseman muuttuminen. Kustakin mukana olevasta säätiöstä ja seurasta annetaan lyhyt kuvaus, jossa esitellään muun muassa sen perustamistapa ja perustajat, tarkoitukset ja taloudelliset lähtökohdat. Se, että jotakin säätiötä kuvataan vain lyhyesti, ei merkitse

arviota sen merkityksestä, vaan se kertoo yleensä siitä, että säätiötä koskevat tiedot ovat olleet liikuttavan vähäiset.

Tutkimuksen toinen osa keskittyy säätiöiden rooliin Suomen tieteen ja korkeimman opetuksen tukijoina sekä julkisen tiedepolitiikan täydentäjinä ja lopulta myös haastajina. Huomio suuntautuu apurahojen määrän ja jakautumisen kehittymiseen sekä niihin perusteisiin, joiden mukaan tukipäätökset ovat syntyneet. Keskeinen teema on selvittää, miten ja miksi tuen kohdentumiset ovat vaihdelleet itsenäisyyden aikana: miten tuki on jakautunut korkeakouluille, tutkijoille ja eri tieteenaloille, milloin on pyritty tukemaan suuria tutkimustehtäviä, ulkomaisia opintoja ja tutkimusmatkoja ja väitöskirjojen tekijöitä. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota myös siihen, kuinka sukupuoli näyttäytyy säätiörahoituksessa.

Tutkimuksessa selvitetään, miten valtiollisen tiederahoituksen kehitys on vaikuttanut säätiöiden tuen suuntautumiseen ja miten valtion tiedepäätäjät ovat suhtautuneet säätiörahoitukseen. Säätiöiden apurahojen määrää verrataan valtion tutkimus- ja kehittämismenojen sekä valtion tieteellisten toimikuntien ja Suomen Akatemian tiederahoituksen kehitykseen. Säätiöiden osalta vertailuun on otettu mukaan vain niiden jakamat apurahat, ei niitä hallinnollisia ja muita kuluja, joita apurahojen myöntöprosessi synnyttää.

Koska kysymyksessä on yli sadan vuoden tutkimusjakso ja säätiöiden, rahastojen sekä tieteellisten ja kirjallisten seurojen sen aikana myöntämien apurahojen määrä nousee satoihin tuhansiin, tutkimus oli tehtävä pääosin otantatutkimuksena. Jokaiselta vuodelta on otettu huomioon säätiöiden myöntämät kokonaissummat, kun taas tarkat tiedot apurahoista ja niiden jakautumisesta on koottu vain tasavuosikymmeniltä 1920–2010 ja vuodelta 2015. Jos jokin säätiö ei jakanut apurahoja juuri tasavuosikymmeninä, mukaan on otettu lähin vertailukelpoinen jakovuosi. Vaikka näin saatu yksityiskohtainen aineisto käsittää vain runsaat kymmenen prosenttia säätiöiden kaikkiaan myöntämistä apurahoista, se on kuitenkin riittävän kattava luotettavan yleiskuvan saamisen kannalta. Suomessa 20 suurinta säätiötä on jakanut aina vähintään 60 prosenttia säätiöiden kaikkiaan jakamista apurahoista.

Tutkimusta vaikeutti säätiöitä koskevan lähdeaineiston hajanaisuus ja erilaisuus. Useista säätiöistä on kirjoitettu historioita, ja niiden arkistot ovat erinomaisessa järjestyksessä, ja säätiöt myös toimittivat aineistoja niin postitse kuin sähköpostitsekin. Mutta sitten oli joitakin säätiöitä, joilla oli hallussaan vain järjestämättömiä arkistoja ja lopulta jopa säätiöitä, joilla ei ollut minkäänlaisia arkistoja ja yleensäkin juuri mitään tietoja varhaisimmasta toiminnastaan.

Pääosa säätiöistä päästi tutkijat vapaasti tutkimaan järjestämättömiä arkistoja niiden toimistoissa tai jopa toimihenkilöiden kotioloissa, mutta eräät säätiöt asettuivat vastahankaan tai eivät olleet halukkaita tietojen luovutukseen. Myös yliopistot suhtautuivat pääsääntöisesti nuivasti – Aalto-yliopistoa ja Åbo Akademia lukuun ottamatta – pyyntöihin lahjoittajatietojen saamisesta. Turvatakseen tietojen saannin tutkijat laativat yhdessä Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnan kanssa sopimuksen säätiöiden tutkimushankkeelle luovuttamien aineistojen käytöstä ja rekisterikysymyksistä.

Myös tutkimusaineiston kokoaminen eri lähteistä osoittautui haasteelliseksi. Koska tutkimuksessa keskityttiin vain tieteelle suunnattuihin apurahoihin, seurojen ja säätiöiden apurahaluetteloista oli usein yksitellen poimittava mukaan otettavat apurahat. Kaikilla säätiöillä ja seuroilla ei myöskään ollut yhtenäisiä apurahaluetteloita, vaan tiedot oli kerättävä eri lähteistä, pöytäkirjoista ja vuosikertomuksista.

Tutkimuksen perusaineiston muodostavat kuitenkin viralliset tilinpäätöstiedot, jotka säätiöiden on täytynyt luovuttaa viranomaisille säätiölain voimaantumisen jälkeen 1930-luvun alusta alkaen. Tilinpäätöstietoja koottiin pääosin oikeusministeriön ja Patentti- ja rekisterihallituksen arkistoista, Kansallisarkistosta sekä Patentti- ja rekisterihallituksen sähköisestä Virre-palvelusta.

Rahasummien vertailtavuuden helpottamiseksi eri vuosien markkamäärät on muutettu vuoden 2017 rahanarvoon rahanarvonkertoimella, jonka avulla on mahdollista verrata rahan ostovoimaa eri aikoina. Taloushistorioitsijat ovat todenneet, että rahanarvonkerroin ei anna tismalleen oikeaa kuvaa rahanarvon muuttumisesta vuosien kuluessa eli siis siitä, mitä rahalla voitiin minäkin vuonna hankkia. Tällaisissa pitkän aikajakson ja monia erilaisia osatekijöitä käsittävässä esityksissä rahanarvonkertoimeen turvautuminen on kuitenkin käytännössä lähes ainoa johdonmukainen vaihtoehto jonkinlaisen vertailtavuuden saamiseksi.

Tutkimus on toimeksiannon tulos, mutta sain sen toteuttamiseen täyden tutkijanvapauden. Vastuu kannanotoista, tulkinnoista ja mahdollisista virheellisyyksistä on yksin minun.

Helsingin Meilahdessa Kalevalan päivänä 2018
Allan Tiitta

I

Säätiöt Suomen
tiedepolitiikassa

Suomen tieteen varhaiset tukijat (1640–1916)

Ensimmäiset rahastot ja säätiöt

Säätiöiden rekisteröinti alkoi Suomessa vasta säätiölain voimaantulon yhteydessä 1931, mutta säätiöiden ja rahastojen historia ulottuu Suomessa huomattavasti kauemmaksi. Suomen ollessa osa Ruotsia säätiöitä perustettiin kuninkaan vahvistuksesta ja autonomian aikana aluksi keisarin, vuodesta 1883 senaatin ja myöhemmin myös kuvernöörin antaman luvan perusteella.

PITKÄ PERINNE

Yksityiset ihmiset rahoittivat aluksi pääosin kirkkojen toimintaa, sairaanhoitoa ja hyväntekeväisyyttä, mutta myös korkein opetus sai varhain ensimmäiset yksityiset tukijansa. Itse asiassa yksityisen rahan ja tieteen yhteys ulottuu Suomessa kauemmaksi kuin kotimaisen yliopistolaitoksen historia. Varakkaat aatelissuvut ryhtyivät jo 1500-luvun jälkipuoliskolla tukemaan suomalaisten nuorukaisten opiskelua Euroopan huippuyliopistoissa, erityisesti Wittenbergissä ja Rostockissa. Aateliston opillisen koulutuksen keskittymisellä yliopistoihin oli tärkeä vaikutus tieteellisen koulutuksen kehitykseen aiempaa monipuolisempaan ja käytännöllisempään suuntaan. Varhaiset opintomatkat loivat edellytykset sille, että aateliset alkoivat tukea 1640 perustettua Turun akatemiaa.¹

Professori Michael Wexionius piti Turun akatemian avajaisissa 15.7.1640 puheen, jossa hän mahtipontiseen tyyliin rukoili Jumalaa auttamaan,

»että tätä Turkulaista Akatemiaa ylistettäisiin koko maailmassa kuin Kreikkalaisten Ateenalaista; että se Teologisissa opinnoissa olisi Wittenbergin, Helmstedtin ja Rostockin veroinen. Ettei se Lainopin

HELSINGIN YLIOPISTON RAHASTOT

Helsingin yliopiston vanhin tunnettu rahasto on porvoolaisen tykistöluutnantin Erik Ekestubben testamentin perusteella Turkuun 1745 perustettu stipendirahasto. Ekestubben rahasto myönsi stipendejä syntyperäisille suomalaisille, jotka aikoivat harjoittaa opintoja maataloudenhoidon, teknologian tai vuoritoimen alalla. Stipendejä myönnettäessä etusijalle asetettiin uutterat ja määrätietoiset opiskelijat, mutta suhtautuminen stipendiaattien toimintaan oli lempeän ymmärtäväistä. Laiskalta, juopottelevalta tai intohimoihinsa taipuvaiselta opiskelijalta stipendi evättiin vasta kolmen varoituksen jälkeen. Rahasto toimii nykyisin osana maatalous-metsätieteiden rahastoa, joka on yksi 1900-luvun lopulla perustettujen Helsingin yliopistojen rahastojen 180 nimikkorahastosta.^{1A}

Ekestubben rahaston ohella Turun akatemian muita merkittäviä 1700-luvun rahastoja olivat Haartmanin rahasto ja Bilmarkin lahjoitusrahasto. Professori Johan J. Haartmanin lahjoitukseen 1783 ja testamenttiin 1786 perustunut rahasto tuki anatomian, kirurgian ja lapsenpäästöopin professuurin perustamista ja myönsi stipendejä lääketieteen opiskelijoille. Historian ja moraalin professorin Johan Bilmarkin testamenttiin 1779 tekeutuneen rahaston varat oli tarkoitettu stipendeihin, historian ja luonnonoikeuden apulaisen palkkaamiseen, kirjastonhoitajan palkan korottamiseen sekä konsistorin käytettäväksi yliopiston ja tieteen hyväksi.^{2A}

KOMMERSERÅDET OTTO A. MALMS DONATIONSFOND

Vuonna 1898 kuollut pietarsaarelainen laivanvarustaja ja liikemies Otto A. Malm määräsi testamentissaan perustettavaksi Kommerserådet Otto A. Malms donationsfondin korkeamman opetuksen, kansanvalistuksen, yleishyödyllisten laitosten sekä tutkimuksen edistämistä varten. Rahasto myönsi aluksi varoja pääosin Pietarsaaren sairaalan toiminnan tukemiseen ja kaupungin yleisen ilmeen kohentamiseen mutta ryhtyi 1930-luvulla jakamaan apurahoja myös ruotsin- ja suomenkielisille tutkijoille.^{3A}

SVENSKA KULTURFONDEN

Svenska kulturfonden perustettiin 1908 kansalliskeräyksen tuottaman pääoman turvin. Keräys onnistui hyvin, ja kun rahasto sai nopeasti vastaanottaa myös paljon lahjoituksia ja testamentteja, siitä tuli Suomen oloissa varakas. Toiminnan alkuvaiheessa apurahat menivät pääosin suomenruotsalaisen koulutus-, sivistys- ja kulttuuritoiminnan yleiseen tukemiseen, mutta myös ruotsinkieliset tutkijat alkoivat saada apurahoja vuodesta 1922 alkaen.^{4A}

K. H. RENLUNDS STIFTELSE

K. H. Renlunds stiftelse perustettiin 1908 kuolleen rautakauppiaan ja liikemiehen K. H. Renlundin testamentin nojalla. Vuonna 1915 toimintansa aloittaneen säätiön tehtävänä oli kehittää malmien ja hyödyllisten mineraalivarojen sekä teknisesti hyödynnettävien kivi- ja maa-ainesten etsimistä ja hyväksikäyttöä Suomessa. Se perusti heti Renlundin vuorilaboratorion, jonka toiminnan hiljennettyä 1930-luvulla säätiö ryhtyi rahoittamaan tutkimusprojekteja. Renlundin testamentin perusteella perustettiin myös 1918 hänen äitinsä muiston kunnioittamiseksi Stiftelsen Brita Maria Renlunds Minne, jonka toiminta suuntautui aluksi lasten huolto- ja hyväntekeväisyystyöhön.^{5A}

Yksityiset säätiöt rahoittavat monipuolista tutkimusta, joka on ollut ratkaisevaa monen tieteenalan kehitykselle. Säätiörahalla on tehty tutkimuksen läpimurtoja kaikkien suomalaisten hyväksi.

Tässä teoksessa on ensi kertaa selvitetty kotimaisten säätiöiden merkitystä tieteelle ja yliopistoille Suomessa. Taustalla on monivuotinen, kansainvälisestikin ainutlaatuinen tutkimushanke, jossa on kartoitettu säätiöiden rahoitustietoja koko itsenäisyyden ajalta.

Tutkimuksen mukaan säätiöiden tuki tieteelle on yli 2500-kertaistunut sadassa vuodessa. Tuhannet suomalaiset ovat lahjoittamalla säätiöille olleet tutkimuksen tukijoukoissa.

